

درس آشنایی با مقدمات تفسیر استاد سید مجتبی نوره‌فیدی

تاریخ: ۲۱ دیماه ۸۹

مصادف با: ۶ صفر ۱۴۳۲

جلسه: ۱۴

موضوع کلی: اسباب النزول

موضوع جزئی: نسبت اسباب النزول با تناسب آیات

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

اختلاف در بعضی سوره:

مختصری از بحث سوره‌های مکی و مدنی باقی مانده که عرض می‌کنیم. گفتیم از بحث‌هایی که به بحث اسباب النزول مربوط است و در تفسیر و فهم آیات تأثیر دارد بحث از مکی و مدنی بودن آیات است، راجع به ملاک‌های مکی و مدنی بودن صحبت شد و عرض شد که مجموعاً ۸۶ سوره به عنوان سُور مکی و ۲۸ سوره به عنوان سُور مدنی معرفی شده‌اند، البته این بر طبق روایت ابن عباس و روایت جابر بن زید است و به این معنا نیست که بین مکی و مدنی بودن سُور اختلافی واقع نشده، شاید از بین سُور قرآن در مورد ۳۰ سوره اختلاف واقع شده که نام این سوره‌ها در کتب علوم قرآنی نوشته شده، مثلاً در مورد سوره فاتحه اکثریت این سوره را مکی می‌دانند اما مجاهد این سوره را مدنی می‌داند، از امیرالمؤمنین (ع) روایت داریم که سوره حمد را از سُور مکی می‌دانند، در مورد سوره یاسین اختلاف است که بعضی آن را مکی می‌دانند و بعضی دیگر آن را مدنی می‌دانند، سیوطی سوره توحید را سوره‌ای مدنی معرفی کرده ولی این سوره، جزء سوره‌های مکی است، معوذتان سوره-های مکی هستند اما یعقوبی آنها را مدنی می‌داند، سوره قدر مکی است گر چه بعضی آن را مدنی می‌دانند، به هر حال در مورد ۳۰ سوره از سُور اختلاف واقع شده که بعضی آنها را مکی و بعضی دیگر مدنی دانسته‌اند و اسامی این سوره‌ها هم موجود است، در مورد آیات هم بحث هست که می‌گویند در بعضی از سوره‌های مکی بعضی از آیات مدنی قرار دارد و بالعکس در بعضی از سوره‌های مدنی بعضی از آیات مکی قرار دارد.

اختلاف در بعضی آیات:

بحث دیگر این است که آیا تمام آیات سوره‌های مکی، مکی است یا بعضی از آنها مدنی می‌باشد که در این هم اختلاف نظر است که ما فعلاً وارد این بحث نمی‌شویم، اما ظاهراً آیات سوره‌هایی که به عنوان سوره‌های مکی معرفی شده‌اند مکی است و آیات سوره‌هایی که به عنوان سوره‌های مدنی معرفی شده‌اند مدنی است، مثلاً بعضی در سوره مائده آیه‌ی «...الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا...»^۱ را مکی می‌دانند در حالیکه سوره مائده مدنی می‌باشد، شاید به خاطر اینکه این آیه در حجه الوداع و در مکه نازل شده این آیه را مکی دانسته‌اند یعنی ملاک مکی و مدنی بودن را مکان

۱. مائده، آیه ۳.

قرار داده‌اند و بر این اساس گفته‌اند که این آیه مکی است اما اگر ملاک را هجرت قرار دهیم این آیه مدنی به حساب می‌آید، چون بعد از هجرت نازل شده.

سؤال: وقتی برای ما مشخص است که آیه در چه رابطه نازل شده چه فرقی می‌کند که آیه مکی باشد یا مدنی؟

استاد: ما قبلاً هم عرض کردیم که مکی یا مدنی بودن آیات و سُور به فهم و تفسیر آیات کمک می‌کند مثلاً گفتیم که پیامبر وقتی بالای نعش حمزه رسید فرمود: من عوض این بدن هفتاد بدن را مثله خواهم کرد که آیه نازل شد، این فرموده پیامبر بعد از جنگ احد بوده ولی آیه ای که نازل شد مکی می‌باشد که با هم سازگار نیستند که در اینجا پیوستگی مکی و مدنی بودن با شأن نزول معلوم می‌شود حالا کار نداریم به اینکه شأن نزول بر مکی و مدنی بودن تأثیر می‌گذارد یا بر عکس، بلکه آنچه مهم است این است که اینها قرائنی هستند که در فهم آیات مؤثر هستند.

نسبت اسباب النزول با تناسب آیات:

بحث دیگر بحث نسبت اسباب النزول و تناسب آیات است، در مورد ترتیب النزول باید بحث شود که نزول آیات به چه ترتیبی صورت گرفته است، ما یک روایاتی داریم به عنوان روایات ترتیب النزول که آن روایات، ترتیب نزول آیات را مشخص کرده‌اند، این ترتیبی که الآن در قرآنها موجود است با ترتیبی که در روایات ترتیب النزول ذکر شده فرق می‌کند و کتاب‌هایی هست که نوشته‌اند ترتیب نزول به چه نحو بوده و ترتیب فعلی چگونه است، شکی نیست در اینکه سوره‌ها در زمان پیامبر مشخص شد و مرتب شد و آیات در زمان خود پیامبر در جای خودش قرار گرفت و همچنین مشخص شد که سوره‌ها مشتمل بر چند آیه هستند و اصطلاحاً می‌گویند اینها توقیفی هستند یعنی متوقف بوده‌اند بر بیان خود پیامبر و با علمی که خداوند به پیامبر داده بود، پیامبر این آیات را نام گذاری کرد و در جای خودشان قرار داد، اما در بین آیات گاهی می‌بینیم که بین آیات تناسبی نیست، مثلاً دو آیه که شأن نزول آنها با هم فرق می‌کند و مربوط به زمان‌های مختلف هستند در کنار هم قرار گرفته‌اند یا مثلاً با فاصله چند آیه در کنار هم قرار گرفته‌اند، از یک جهت وقتی اسباب نزول را نگاه می‌کنیم می‌بینیم که از نظر زمان وقوع حوادث و مناسبت‌ها معلوم هستند، اما اینطور نبوده که کنار هم قرار دادن آیات بر اساس ترتیب نزول باشد، یعنی آیاتی که در سُور قرار گرفته بر اساس ترتیب نزول کنار هم قرار ننگرفته‌اند بلکه آنها با دستور پیامبر تنظیم شده و بحثی نیست در این که چرا پیامبر این کار را کرده چون پیامبر با توجه به علمی که خداوند به ایشان داده آیات را در کنار هم قرار داده، اما ما یک آیاتی را می‌بینیم که در رابطه با حوادث و مناسبت‌های دوران پیامبر نازل شده و پیامبر هم به کاتبان وحی دستور داده که آیات با توجه به مناسبت‌ها، در کنار هم قرار داده شود، سؤال این است که ارتباط بحث اسباب النزول با این آیات و سیاق آیات چگونه است مثلاً آیه تطهیر «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» - گر چه بین ما و اهل سنت اختلاف است و آنها این آیه را مربوط به زنان پیامبر می‌دانند و ما آیه را مربوط به اهل بیت می‌دانیم - در بین آیاتی قرار گرفته که در رابطه با زنان پیامبر نازل شده‌اند ولی این آیه، مربوط به اهل

بیت است، سؤال این است که چه تناسبی بین این آیه و آیاتی که در رابطه با زنان پیامبر نازل شده وجود دارد که در عین حال که نزول اینها در دو موضوع متفاوت بوده این آیه در بین آن آیات قرار گرفته است، پس تناسب آیات، یک موضوع بسیار مهمی است که باید به آن توجه داشته باشیم و یا مثلاً در سوره نساء آمده: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا»^۱ که این آیه درباره مردی از یهودیان به نام کعب بن اشرف نازل شده که از اهل کتاب بود و کشته‌های جنگ بدر را دیده بود و برگشته بود به مکه و کفار مکه را به خون خواهی کشته شده‌گان جنگ بدر و نبرد با پیامبر تشویق می‌کرد، کفار از او پرسیدند که کدام یک از ما را راه یافته‌تر دیدی، ما یا پیروان محمد(ص)؟ این شخص از روی تملق گفت شما راه یافته‌ترید «هؤلاء اهدى من الذين آمنوا سبيلاً» شأن نزول آیه ۵۱ سوره نساء این داستانی بود که عرض شد، در ادامه آیات، این آیه آمده: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا»^۲ که در این آیه صحبت از بازگرداندن امانت به صاحبان امانت و کسانی است که اهلیت و صلاحیت امانت را دارند، در شأن نزول این آیه در کتاب- های اهل سنت آمده که گفته‌اند این آیه درباره طلحه بن ابی طلحه است و گفته‌اند این شخص پرده دار کعبه بود، روز فتح مکه رسول خدا(ص) کلید خانه کعبه را از او گرفت، بعد این آیه نازل شد وقتی که این آیه نازل شد پیامبر کلید را به آن شخص برگرداندند، بحث این است که این آیه رد امانات به اهل، با آن آیات قبلی چه تناسبی دارد، اولاً از نظر شأن نزول متفاوتند، ثانیاً از نظر زمان در زمان‌های مختلف نازل شده‌اند یعنی شش سال بین نزول آیه ۵۸ با آیات قبلی فاصله است، (اگر چه به نظر مفسرین شیعه این آیه مربوط به مسئله ولایت است) سؤال این است که به چه مناسبتی اینها در کنار هم قرار گرفته‌اند، در اینجا به اهمیت مسئله شناخت شأن نزول و تأثیری که در فهم آیات دارد پی می‌بریم، البته بعضی از مفسرین اهل سنت گفته‌اند تناسب بین این آیات به این شکل است که کعب بن اشرف اهل کتاب بود و در کتب اهل کتاب بویژه کتاب یهودیان(تورات) پیش بینی ظهور پیامبر اسلام شده بود یعنی این یک رازی بوده به عنوان امانت در نزد اهل کتاب که بالاخره پیامبر اسلام خواهد آمد اما اینها نسبت به این امانت خیانت کردند و باید این حقیقت را برای مردم بیان می‌کردند، پس در ارتباط آیه ۵۸ با ۵۱ بحث تناسب آیات مطرح می‌شود و مسئله شأن نزول یک ارتباط مهمی با مسئله تناسب آیات دارد.

زرکشی مدعی است که زمان در شأن نزول آیات قرآن شرط است ولی در تناسب آیات، شرط نیست یعنی در تناسب آیات، نباید دنبال زمان بگردیم چون در ترتیب و نظم سیاق آیات قرآن منظور این بوده که هر آیه در جایگاه مناسب قرار بگیرد و تشخیص جایگاه مناسب هر آیه با خود پیامبر بود پس مسئله تناسب آیات مسئله مهمی است ولی باید مواظب باشیم که در فهم تناسب آیات، به بیراهه نرویم و گرفتار حدس و گمان و ظنون غیر صحیح نشویم.

بحث جلسه آینده: ادامه بحث شأن نزول و تناسب آیات خواهد بود. «والحمد لله رب العالمین»

۱. نساء، ۵۱.

۲. نساء، ۵۸.